

KUNSTLIKU VILJASTAMISE ÕIGUSLIKU NÕUSTAMISE SISU

1. Kunstliku viljastamise doonori õigused ja kohustused

1.1. Partnerannetus on sugurakkude annetus mehe ja naise vahel, kus doonori isik on retsiptiendile teada ning doonor avaldab, et laps loetakse põlvnevaks doonorist (kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seaduse § 3² lg 1).

1.2. Mittepartnerannetus on sugurakkude annetus, kus doonori isik on retsiptiendile teada, kuid doonor avaldab, et last ei loeta põlvnevaks doonorist. Mittepartnerdoonorist sündinud lapse põlvnemist mittepartnerdoonorist ei ole võimalik tuvastada kohtu kaudu (kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seaduse § 3² lg 2, perekonnaseaduse § 84 lg 2).

1.3. Anonüümne annetus on sugurakkude annetus, kus doonori isik ei ole retsiptiendile teada ning doonor avaldab, et last ei loeta põlvnevaks doonorist. Anonüümsest doonorist sündinud lapse põlvnemist anonüümsest doonorist ei ole võimalik tuvastada kohtu kaudu (kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seaduse § 3² lg 3, perekonnaseaduse § 84 lg 2).

1.4. Lapse ema on naine, kes on lapse sünnitanud. Võõra munaraku doonorist sündinud lapse vanemlust ei ole võimalik tuvastada kohtu kaudu (kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seaduse § 23 ja § 24, perekonnaseaduse § 83).

1.5. Sugurakudoonori otsus selle kohta, kas olla partnerannetaja, mittepartnerannetaja või anonüümne annetaja, määrab tema õigused kunstliku viljastamise tulemusel sündiva lapse suhtes – õiguse saada lapse vanemaks ja kanda sellega seotud õigusi ja kohustusi. Anonüümne ja mittepartnerist doonor ei saa sündiva lapse vanemaks ega saa ka hiljem nõuda vanemluse tuvastamist. Sellel otsusel on olulised tagajärjed nii sugurakudoonorile kui sündivale lapsele ning otsus tuleb teha kaalutletult.

1.6. Seemnerakudoonor võib olla kuni 40-aastane vaimselt ja füüsiliselt terve isik, kes on andnud nõusoleku oma seemnerakkude loovutamiseks kunstliku viljastamise tarvis ning sõlminud selleks kirjaliku lepingu (kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seaduse § 25 lg 1). Doonori valimise kriteeriumid tulenevad rakkude, kudede ja elundite hankimise, käitlemise ja siirdamise seaduse §-s 10 ja tervise- ja tööministri 18. märtsi 2015. a määruses nr 12 „[Raku-, koe- ja elundidoonori valimise kriteeriumid, rakkude, kudede või elundi annetamist välistavate asjaolude loetelu, doonorile ettenähtud kohustuslike laboratoorsete uuringute loetelu ning uuringute tegemise tingimused ja kord](#)“ sätestatust.

1.7. Munarakudoonor võib olla iga täisealine kuni 35-aastane vaimselt ja füüsiliselt terve isik, kes on andnud nõusoleku oma sugurakkude loovutamiseks kunstliku viljastamise tarvis ning sõlminud selleks kirjaliku lepingu (kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seaduse § 25 lg 1). Vanusepiirang ei rakendu kunstlikku viljastamist sooviva naise nõusolekul, kui doonoriks on naise sugulane (kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seaduse § 23 lg 3). Doonori valimise

kriteeriumid tulenevad rakkude, kudede ja elundite hankimise, käitlemise ja siirdamise seaduse §-s 10 ja tervise- ja tööministri 18. märtsi 2015. a määruses nr 12 „[Raku-, koe- ja elundidoonori valimise kriteeriumid, rakkude, kudede või elundi annetamist välistavate asjaolude loetelu, doonorile ettenähtud kohustuslike laboratoorsete uuringute loetelu ning uuringute tegemise tingimused ja kord](#)“ sätestatust.

1.8. Kunstlik viljastamine kujutab endast naise rasestamise eesmärgil sooritatavaid toiminguid, mille käigus kantakse naisele üle mehe seemnerakud või kehaväliselt loodud embrüo (kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seaduse § 2).

1.9. Sugurakudoonori sugurakkude eemaldamise nõusoleku andmisel lähtutakse rakkude, kudede ja elundite hankimise, käitlemise ja siirdamise seaduse §-s 12 sätestatust.

1.10. Nõusoleku naise kunstlikuks viljastamiseks võib kirjalikult tagasi võtta kuni kunstliku viljastamise protseduuri alguseni. Sellisel juhul ei saa tervishoiuteenuse osutaja kasutada annetatud sugurakke ega nende abil loodud embrüot kunstlikku viljastamist sooviva naise viljastamiseks. Kui partnerannetaja soovib peale nõusoleku tagasivõtmist annetada sugurakke mittepartnerannetajana, peab nii naine kui ka mittepartnerannetaja andma selleks uue kirjaliku nõusoleku (kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seaduse § 4 lg 3, § 17¹ lg 3, § 17² lg 2).

2. Sündinud lapse põlvnemine, põlvnemisest tulenevad õigused ja kohustused

2.1. Kunstliku viljastamise tulemusena sündinud lapse ema on naine, kes lapse sünnitas (kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seaduse § 24, perekonnaseaduse § 83).

2.2. Kunstliku viljastamise tulemusena sündinud laps loetakse põlvnevaks mehest, kes on andnud nõusoleku naise kunstlikuks viljastamiseks partnerannetajana, anonüümse või mittepartnerist doonori sugurakkudega või võõrast munarakust loodud embrüoga. Mees ise ega kolmandad isikud ei saa vaidlustada lapse põlvnemist naise kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andnud mehest (kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seaduse § 17¹ lg 5).

2.3. Kui naise kunstlik viljastamine toimub anonüümse või mittepartnerist doonori sugurakkudega või võõrast munarakust loodud embrüoga, ei loeta last põlvnevaks sellest doonorist. Anonüümne või mittepartnerist doonor ei saa nõuda endast põlvnemise kindlakstegemist ning kolmandad isikud ei saa nõuda doonorist põlvnemise kindlakstegemist (kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seaduse § 17¹ lg 4).

2.4. Kunstliku viljastamise tulemusena sündinud laps loetakse põlvnevaks naissoost abikaasast, kui ta on andnud nõusoleku enda naissoost abikaasa kunstlikuks viljastamiseks anonüümse või mittepartnerist doonori sugurakkudega või võõrast munarakust loodud embrüoga (kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seaduse § 17² lg-d 1 ja 3).

2.5. Kui naissoost abikaasa on andnud nõusoleku enda kunstlikuks viljastamiseks mehe seemnerakkudega partnerannetusena ning mees ei ole enda nõusolekut tagasi võtnud, loetakse laps kunstliku viljastamise nõusoleku andmise kaudu põlvnevaks partnerannetusena seemnerakud andnud mehest. Naise kunstlikuks viljastamiseks partnerannetusena nõusoleku andnud mees ei saa lapse põlvnemist endast vaidlustada. Kolmandad isikud ei saa vaidlustada lapse põlvnemist naise kunstlikuks viljastamiseks partnerannetusena nõusoleku andnud mehest (kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seaduse § 17¹ lg 1, § 17² lg 6).

2.6. Kui naissoost abikaasa on andnud nõusoleku enda naissoost abikaasa kunstlikuks viljastamiseks pärast seda, kui partnerannetusena kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andnud mees on enda nõusoleku tagasi võtnud ja andnud kirjaliku nõusoleku olema mittepartnerannetaja, loetakse laps kunstliku viljastamise nõusoleku andmise kaudu põlvnevaks enda naissoost abikaasa kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andnud naissoost abikaasast. Naissoost abikaasa kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andnud naissoost abikaasa ei saa lapse põlvnemist endast vaidlustada. Kolmandad isikud ei saa vaidlustada lapse põlvnemist naissoost abikaasa kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andnud naissoost abikaasast (kunstliku viljastamise ja embrüokaitse seaduse § 17² lg 4).

2.7. Lapse ja tema vanemate vahelistele õigussuhetele kohalduvad perekonnaseaduse sätted, mis reguleerivad põlvnemisega seotud õigusi ja kohustusi ning hooldusõigusega seonduvat. Vanemate hooldusõiguse kuuluvus määratakse kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andmisega tekkinud põlvnemissuhte ja perekonnaseaduse §-s 117 sätestatud eelduste alusel. Vanema hooldusõigus hõlmab isikuhooldust, varahooldust ja õigust otsustada lapsega seotud asju. Hooldusõigusest tuleneb vanemate õigus ja kohustus last esindada, last kasvatada, temaga suhelda ja tema eest hoolitseda. Lapsel on õigus arengule ja heaolule. Vanematel on põlvnemisest tulenev ülalpidamiskohustus, mida ei mõjuta muudatused hooldusõiguses (perekonnaseaduse §-d 82–95 põlvnemine, §-d 96–110 ülalpidamiskohustus, §-d 113–115 vanemate ja lapse vaheline õigussuhe, §-d 116–146 hooldusõigus).

2.8. Lapse vanematel ja seaduslikel esindajatel on kohustus ühe kuu jooksul lapse sündimise päevast arvates esitada sünni registreerimise avaldus kohalikule omavalitsusele. Mõjuval põhjusel võib sünni registreerimise tähtaega pikendada kuni kahe kuuni (perekonnaseisutoimingute seaduse § 23 lg 1).

2.9. Olukorras, kus kunstliku viljastamise tulemusel sündinud lapse isa või teine vanem, kellel kunstlikuks viljastamiseks nõusoleku andmisega tekkis sündinud lapsega põlvnemissuhe, ei täida lapse sünni registreerimise kohustust või teine vanem on surnud enne lapse sünni registreerimist, kantakse põlvnemine lapse isast või teisest vanemast rahvastikuregistrisse kunstlikuks viljastamiseks antud nõusoleku alusel (perekonnaseisutoimingute seaduse § 25 lg-d 2 ja 3¹).

2.10. Põlvnemisega on seotud vanemate õigused ja kohustused oma lapse suhtes ning teise vanema kande puudumine toob kaasa olulised tagajärjed lapsele. Laps jääb ilma teise vanema majanduslikust toest. Teise vanema kande puudumise korral ei ole vanem kohustatud lapsele elatist maksma ja sellest tulenevalt ei ole võimalik saada ka riiklikku elatisabi. Samuti ei ole tal teise vanema surma korral õigust toitjakaotuspensionile ega pärandvarale (riikliku pensionikindlustuse seaduse § 20 lg 2, pärimisseaduse § 13 lg 1).

2.11. Lapsel on õigus teada oma mõlemat vanemat ja päritolu. Lapse seisukohalt tähendab teise vanema nimi lapse sünnikandes turvatunnet, samuti identiteeti, põlvnemist, laiemat sugulaste ringi ja tugivõrgustikku, kellele toetuda, kellelt vajaduse korral abi saada. Iga inimese põhiõiguseks on teada oma identiteeti ja ka õigus enesemääramisele (Eesti Vabariigi põhiseaduse § 19 lg 1), mis muu hulgas puudutab inimese päritolu ja õigust teada saada, kes on tema vanemad. Ka lapse õiguse konventsiooni artikli 7 lõige 1, artikkel 8 ja artikkel 16 hõlmavad lapse õigust teada, võimaluste piires, oma bioloogilisi vanemaid ja õdesid-vendi ning kohustust austada lapse identiteeti. Need lapse õigused on tugevalt riivatud, kui tema vanema kanne on jäänud tegemata. Teise vanema tuvastamata jätmine lapse sünnikandes seab ka lapse ema nii emotsionaalselt kui majanduslikult keerulisse olukorda.

2.12. Täiendavaks õiguslikuks nõustamiseks on võimalik pöörduda vastava õigusabiteenuse osutaja poole. Psühholoogilisi küsimusi puudutavates teemades nõustavad psühholoogid.

3. Kunstliku viljastamise tulemusena sündinud lapse lapsendamine

3.1. Lapsendamine saab toimuda ainult pärast lapse sündi (perekonnaseaduse § 147 lg 4).

3.2. Kui laps sünnib kunstliku viljastamise tulemusena anonüümsest doonorist või mittepartnerist doonorist ning naise, kes on lapse ema, hilisem või olemasolev, temaga kooselus või abielus olev kaaslane soovib last lapsendada, on tegemist peresisese lapsendamisega (perekonnaseaduse § 148).

3.3. Kui laps sünnib kunstliku viljastamise tulemusena partnerannetusest, on peresisene lapsendamine ehk lapsendamine lapse ema elukaaslase või abikaasa poolt võimalik ainult pärast seda, kui partnerannetaja, kellest laps põlvneb, on andnud selleks nõusoleku ehk lapsest loobunud või on kohus partnerannetajalt hooldusõiguse täielikult ära võtnud (perekonnaseaduse § 152 lg 1).

3.4. Lapsendamiseks peab lapsendada soovija pöörduma Sotsiaalkindlustusameti poole, kes nõustab lapsendada soovijat lapsendamiseks vajalikke dokumente ja toiminguid puudutavates küsimustes (perekonnaseaduse § 158 lg 1).